

חנוכה חלק א'

לשפוך אור על קונפליקט נצחי

היום, חנוכה מאוד באופנה, ולא רק כי הוא חג נחמד של נרות, מתנות וערבי לביבות. הניצחון הנסי של היהודים על הערעור היווני על היהדות מתאים לדפוס הפופולארי של ניצחון כנגד כל הסיכויים, של המקופח שעולה לגדולה, ושל נצחון חופש הדת על פני רודנות פוליטית. אך בחג זה טמונים היבטים נוספים שרבים מאיתנו אינם מודעים אליהם.

חכמינו מתייחסים לתקופה הקצרה של המאבק ביוון העתיקה כ"גלות יוון", על אף שעם ישראל לא גורש מארצו באותה עת. הגלות הייתה גלות רוחנית, משום שמורשת ישראל הייתה נתונה לאיום השמדה. חנוכה מספר לנו את סיפור ההתאוששות הנסית של הדת היהודית בזכות מסירותם ומחויבותם של אבותינו לאמונתנו העתיקה.

בשיעור "מורשה" הראשון על חנוכה נחקור את ההיסטוריה של חנוכה ואת הקונפליקט האידיאולוגי הנצחי המונח בשורשו. חקירה זו תסייע לנו להעריך את מסריהם של נְסֵי החנוכה ואת הדרך שבה אנו מנצחים אותם. אופן ההנצחה הוא הנושא של השיעור השני על חנוכה.

שיעור זה יתייחס לשאלות הבאות:

- ☞ מה התרחש בחנוכה שמשפיע עלינו עד היום?
- ☞ מהו הקונפליקט הנצחי בין היהודים לבין היוונים?
- ☞ בדרך כלל, רואים ביוון העתיקה את מקור התרבות המערבית – מדוע התנגדו היהודים לקדמה שלהם?
- ☞ כיצד דיכאו אותנו היוונים?
- ☞ מדוע מרדו היהודים ביוונים?

מבנה השיעור:

הקדמה:	תחרות הסופגניות
חלק ראשון:	ההיסטוריה של חנוכה בקצרה פרק א. ציר הזמן של תקופת החנוכה פרק ב. הסיפור של חנוכה
חלק שני:	מפגש תרבויות פרק א. שורשים תנ"כיים פרק ב. שפת הכבוד פרק ג. שליחות משותפת
חלק שלישי:	מאבק תרבותי פרק א. חשכתה של הנאורות פרק ב. היכן הכשל באינטלקטואליות היוונית פרק ג. תורה לעומת חוכמה
חלק רביעי:	גזירות היוונים על העם היהודי פרק א. שבת, ראש חודש וברית מילה פרק ב. טהרת המשפחה פרק ג. על קרן השור
חלק חמישי:	התגובה היהודית פרק א. הסיבה האמיתית לגזירות פרק ב. המרד היהודי פרק ג. ההתחדשות היהודית

הקדמה: תחרות הסופגניות

1. מבוסס על הרב יצחק ברקוביץ, כולל ירושלים – מי נמצא במרכז העולם

ההיבט המדהים של חגיגת החנוכה בכל שנה ושנה הוא ההכרה כי היום עדיין מתנהלות אותן המלחמות האידיאולוגיות שנאבקו בהן לפני 2,200 שנה, המאבקים אשר עוררו את ההתנגדות הסורית-יוונית כנגד העם היהודי והסתיימו בנסח החנוכה. יתרה מזאת, מאבקים אלו רלוונטיים ביותר לחייו של כל יהודי. כיצד ייתכן הדבר?

המלחמה היוונית נגד ישראל, גדושה בפילים דמויי טנקים ולמעלה ממאה אלף חיילים מיומנים, נראית היום כאנומאליה לפילוסופיה היוונית. היוונים, בעלי הבית על אסכולות פלאטו ואריסטו, ביקשו שיטתית להבין ולמיין את הידע בעולם. הם היו אינטלקטואלים בעיקרם, ולא מיליטנטים. מדוע יתקוף הצבא היווני את העם היהודי? ישראל לא היוותה איום צבאי. היעד של היוונים היה היהדות, והיהדות בלבד; יהודים אשר אימצו את השקפת העולם היוונית (ההלניזם) זכו לחיבוק חם.

הלניזם היה בוודאי אתגר עבור יהודים רבים אשר נמשכו לאינטלקט וללוגיקה של התרבות היוונית, שהנחת היסוד שלה הייתה כי האדם יצר את הדת. אף על פי כן, מה כל כך החריד את היוונים עד שהם ביקשו להשמיד את היהדות ואת הדבקים בה?

היוונים לימדו כי האדם הוא מרכז העולם. אין אלוקים. אדם אינו מתבונן מעבר לעולמו הפיזי. לדבריהם, נוקק האדם לברוא את הא-ל. היהדות, לעומת זאת, מלמדת כי אדם הוא "כמעט" מרכז העולם; ואילו המוקד המרכזי הוא הא-ל אשר יצר, מקיים ומכוון את העולם, יוצר את האדם עם נשמה אלוקית, ומעניק לו את היכולת להשפיע הן על העולם הזה והן על עולמות רוחניים נצחיים שהם מעבר לקיום הפיזי. היוונים לא יכלו לסבול כי העם היהודי חי את היהדות כמציאות דינאמית; מציאות זו היוותה עלבון ואיום לחשיבה היוונית ולתרבותה.

2,200 שנה מאוחר יותר, העולם היהודי עדיין חלוק – בין אלו שהושפעו על ידי ההלניזם, הרואים בחנוכה, ולכן ביהדות, "מסורת", דבר מה בעל ערך סנטימנטאלי התורם משמעות מסוימת לחיים, אך בסופו של דבר אינו "אמיתי"; ולעומת זאת, אלו הרואים ביהדות מציאות אשר בה לכל מעשה יש השלכות על כל העולמות.

אם חגיגות החנוכה הן רק שירים וסביבונים, והשאלה הנשאלת היא היכן מוכרים את הסופגניות הטעימות ביותר - אזי החמצנו את העיקר. מצד שני, כשטעמה של הסופגנייה עדיין על שפתיי, אני תוהה: "האם מתרחש כאן דבר מה עמוק יותר?" לאחר חקירה רצינית, ניתן לגלות כי העם היהודי קיים בזכות נחישותם הקולקטיבית של יהודים המנהלים אורח חיים מעמיק, בעקבות מנהיגותם האמיצה של אבותינו, כפי שמודגם בסיפור הבא:

בעבר הלא רחוק כל כך, הייתה ברית המועצות כלא אחד ענק. מאזרחיה נשללו חריות רבות שעבורנו הן מובנות מאליהן, כולל הזכות לקיים את מצוות דתנו ולחיות בכל מקום שבו נחפזין. כל אזרח רוסי שביקש לעזוב את ברית המועצות נחשב בוגד במדינתו. במספרים הולכים וגדלים, החלו יהודי רוסיה להצהיר בגלוי על רצונם לעזוב את אמא רוסיה ולהתיישב מחדש בארץ ישראל. יהודים אמיצים אלו כונו "אסירי ציון". ביניהם היה צעיר ששמו יוסף מנדלביץ'.

יוסף, באופן יוצא מגדר הרגיל, לא רק שהצהיר על כוונתו לחיות בארץ ישראל, הוא אף ניסה להגשים את חלומו בצעד אמיץ ודרמטי, אשר הביא לכך שהעולם התוודע למצוקתה של יהדות רוסיה.

ביום שבו ניסה להימלט לישראל במטוס גנוב, הוא נעצר על ידי הק.ג.ב. הידוע לשמצה - המשטרה החשאית הרוסית - ונידון למוות. מדינות חופשיות ברחבי העולם הפעילו על בריה"מ לחץ גדול, ולכן הומר גזר דינו למאסר ארוך וקשה בכלא ולדימיר הנורא בסיביר.

ולדימיר היה מקום מטיל אימה שמטרתו להמית את הרוח האנושית. בתוככי מתחם הכלא היו תנאי המחיה מחרידים. קיצוב המזון נע בין מזון מועט לבין מנות-רעב; פעילות גופנית ואוויר צח היו מינימאליים. הקשר עם העולם החיצון היה מוגבל ביותר ולעתים קרובות נשללה הזכות לכך. מיוסף נמנעה הזכות להחזיק בחפצים דתיים כלשהם, וכן נשללה זכותו לקיים מצוות. אך על אף הפחד הנורא, האיזמים, הדה-מורליזציה והעונשים התכופים, לא הצליח הק.ג.ב. לשבור את רצון הברזל של יוסף לקיים את מצוות ה'. בחורף מקפיא אחד, חיממה את נפשו של יוסף מחשבה אחת: ימי החנוכה מתקרבים. יוסף חלם להדליק חנוכה, משימה בלתי אפשרית בנסיבות שבהן שעה. כמובן, רשויות הכלא לעולם לא יאפשרו לו לקיים מצווה זו, ויגיבו בחריפות לעצם הרעיון. אף על פי כן, דבק יוסף בשאיפתו ואף הגה תוכנית מתוחכמת בת-ביצוע.

בכל יום חסך יוסף מעט ממזונו הדל, על אף שהמשמעות הייתה רעב אמיתי. כשאישי לא ראה, הוא הגניב קרום של לחם או פרוסה דקה של תפוח אדמה לתוך כיסו. בזהירות, הוא איחסן שאריות קטנות אלו על מדף בתאו, והתפלל כי אף שומר לא ישים לב 'סליק' המוזר שלו. אגירת מזון נחשבה עבירה פלילית, ואם התגלתה, לא רק שהאוכל הוחרם, העברייני אף נענש באכזריות. כפי שהיה לגבי כל מצווה אחרת שאותה קיים יוסף בכלא ולדימיר, הוא לקח על עצמו את הסיכון.

ביום שלפני חנוכה, התקשה יוסף להכיל את התרגשותו. כעת יש לארגן פריט חיוני אחד נוסף. כשהוא מתאמץ לא למושך תשומת לב, הוא החליף חלק ממנת המזון שלו עם אסיר אחר, בתמורה לסיגריות וקופסת גפרורים. לא היה לו צורך בסיגריות, אך הגפרורים היו רכיב חיוני להשלמות תוכניתו. בידיים רועדות, פתח יוסף את קופסת הגפרורים, ומצא בתוכה ארבעים וארבעה גפרורים, בדיוק המספר שלו היה זקוק לשם הדלקת נרות חנוכה.

ואז, בשעה מאוחרת בלילה הראשון של חנוכה, כאשר סוף סוף נמו כולם את שנתם ובשטח לא נצפו שומרים, הכניס יוסף את הגפרורים לתוך פיסות הלחם ותפוחי האדמה ויצר 'חנוכיה' סודית! הגפרורים דלקו שניות ספורות בלבד, אך הם העניקו ליוסף מנדלביץ' אינסוף אור והשראה במעמקי כלא ולדימיר בסיביר. (מתוך *Light in the Darkness, Best of Storylines*, הרב חנוך טלר, הוצאת NYC, 1991)

מדוע היה יוסף מנדלביץ' כה נחוש להדליק את נרות החנוכה? עם מעט עיון והתבוננות, נוכל לרכוש תובנות לגבי משמעותו וכוחו של חנוכה.

2. הרב חיים פרידלנדר, "שפתי חיים" כרך ב', עמ' 53 – על האדם להתכונן על מנת להתחבר לאנרגיה של חנוכה.

בתפילת על הניסים נאמר: "...שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה". כל המועדים והימים הטובים שיש לנו אינם חגים היסטוריים לזכר העבר שחלף, אלא כל האירועים, הישועות והשפע הרוחני והגשמי שהיה, מתעוררים ומתחדשים מדי שנה בזמניהם ....

אך מידת ההשפעה וההתעלות המיוחדת לכל מועד שמקבל כל אחד מהשי"ת, תלויה במידת ההכנה שלו, ההתבוננות במהות היום וההתחזקות הבאה בעקבותיה.

וכן הוא בימי החנוכה, א"כ עלינו להבין מה היתה גלות יוון, כדי שנתעורר לתקן את קלקוליה ועי"כ נחזק את שפע גאולתה המאיר בכל שנה.

הבה נחקור את ההיסטוריה ואת המסרים של חנוכה ונשאב מן המאגר העצום של האנרגיה הרוחנית היורדת לעולם בתקופה זו בשנה.

חלק ראשון: ההיסטוריה של חנוכה בקצרה

בחלק ראשון זה, נצייר תמונה של מהלך האירועים ההיסטוריים המובילים לחנוכה ושל אירועי החנוכה עצמם. בהמשך השיעור, נצלול לעומק משמעותם של אירועים אלו.

פרק א. ציר הזמן של תקופת החנוכה

שנת ג' ת"ו / 353 לפנה"ס	בניית בית המקדש השני
319 לפנה"ס	ראשית תקופת יוון
199 לפנה"ס	אנטיוכוס השלישי מושל סוריה מתחיל לשלוט על ישראל
175 לפנה"ס	אנטיוכוס הרביעי עולה לשלטון
168 לפנה"ס	בית המקדש מחולל בידי אנטיוכוס
165 לפנה"ס	כיבוש המקדש בידי החשמונאים \ נס החנוכה

שלטון החשמונאים	140-36 לפנה"ס
שלטונם של מושלים רומאיים ושושלת הורדוס	36 לפנה"ס - 68 לספירה
הרומאים מחריבים את בית המקדש השני	שנת ג' תתכ"ח / 68 לספירה

(מתוך "חנוכה", בעריכת הרב נתן שרמן והרב מאיר זלוטוביץ, עמ' 90, ארקטסקרול; ו-Columbia History of the World, Garraty and Gay, עמ' 176-189).

פרק ב. הסיפור של חנוכה

1. The Jewish Study Network, Focus, הקדמה – היוונים כבשו את ארץ הקודש והשפעתם התרבותית התפשטה בין היהודים.

הסיפור מאחורי אירועי החנוכה נפתח בכיבוש היוונים את ממלכת יהודה בידי כוחותיו הצבאיים של אלכסנדר מוקדון ב-320 לפנה"ס. היוונים, אשר לא הסתפקו במעמדם ככובשים צבאיים גרידא, החזיקו בחזון אשר התרחב מעבר לכניעה פיזית בלבד. הם רצו כי תרבותם תשלוט בעולם ולכן תמיד ביקשו להפיץ את השפעתה בתוך השטחים שתחת שליטתם. זמן רב לפני שהתרחשו אירועי החנוכה עצמם, החלה האוכלוסייה היהודית לחוש בהשפעות התרבות היוונית, הידועה בשמה הלניזם.

כפי שמוציין Paul Johnson ב-"The History of the Jews", "השפעת ההלניזם על יהודים משכילים הייתה דומה במובנים רבים להשפעתה של ההשכלה על הגטו במאה השמונה-עשרה... היה זה כוח שהפר את היציבות הרוחנית ומעל הכל, היה זה כוח חילוני, מטריאליסטי."

בתגובה להתייוונות, התפתח במהרה קונפליקט פנימי, כאשר היהודים שהעדיפו את המגמה החדשה התעמתו עם היהודים שלא רצו בדרך זו. בסופו של דבר התפתחה תנועה של יהודים שמטרתה הייתה לאכוף את ההלניזם. דרכם הייתה לרוקן את היהדות מאותם מרכיבים אשר הגבילו את התקדמותה של תרבות יוון.

בשנת 175 לפנה"ס, עם עלייתו של אנטיוכוס (הרביעי) אפיפנס לכס השלטון באימפריה הסורית-יוונית, הרוויחו יהודים מתיוונים אלו בן-ברית בעל עוצמה. כמו אלה שלפניו, הוטרד אנטיוכוס מכך שהיהודים עדיין מחזיקים בדתם ועובדים את אלוקיהם, תוך התעלמות מופגנת מאלי יוון.

על מנת לקדם עוד את ההתייוונות, גזר אנטיוכוס גזרות האוסרות על מנהגים דתיים או תרבותיים שאינם תואמים להלניזם. במיוחד אסר את שמירת השבת, את ברית המילה ואת קידוש החודש. אנטיוכוס היה רודן אכזרי הנחוש בדעתו להשמיד את היהדות. נשים שמלו את בניהן הוצאו להורג כאשר תינוקותיהם המתים כרוכים סביב צוואריהן (מכבים א', א:ס-סא). כמו כן, הוצא צו מיוחד לעצור את הקרבת הקורבנות בבית המקדש. בשנת 168 לפנה"ס חולל בית המקדש עצמו והפך למקום שבו מקריבים לאילים בהמות לא כשרות...

יהודים הנאמנים לדתם מצאו עצמם תחת דיכוי דתי הולך וגובר בידיהם של היוונים ותומכיהם.

2. רמב"ם, הלכות חנוכה, ג:א – היוונים אכפו גזרות אכזריות כדי לבער את היהדות ואת החיים היהודיים, עד שגאל אותם ה'.

בבית שני כשמלכי יוון גזרו גזרות על ישראל ובטלו דתם ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצוות ופשטו ידם בממונם ובבנותיהם ונכנסו להיכל ופרצו בו פרצות וטמאו וטהרו וצר להם לישראל מאד מפניהם ולחצום לחץ גדול עד שריחם עליהם אלהי אבותינו והושיעם מידם והצילם.

ה' הושיע את היהודים מן הפולשים היווניים בכך שבירך את ההתנגדות הצבאית היהודית בהצלחה נסית.

3. The Jewish Study Network, Focus, הקדמה – שני נסים אירעו: הניצחון הצבאי המפתיע ונס פך השמן.

המאמצים לאחד את היהדות עם תרבות יוון נתקלו בהתנגדותם של היהודים המתנגדים להתייוונות. יהודים נאמנים היו מוכנים למות על קידוש ה' לנוכח האילוף לכפור בתורה מתוך כפייה. במהלך הזמן, התפתחו אירועים בודדים של התנגדות למרידה גלויה.

המרידה הצבאית הראשונה הובלה בידי יהודה המכבי, כינוי שהוענק לו בעקבות קריאתו המפורסמת "מי כְּמֹכֶה בְּאֵלִים ה' " (ראשי תיבות – מכב"). ליהודה הצטרפו חמשת אחיו, כל בניו של מתתיהו, אבי משפחת הכהנים החשמונאית. האגדה מספרת כי גנרל יווני תאר פעם את חמשת האחים הגיבורים האלה כ"גיבורים מאריות, קלים מנשרים, וזריזים מדובים" (מגילת אנטיוכוס 44).

על אף שכל הסיכויים היו נגדם, באורח-נס ניצחו בני מתתיהו במלחמותיהם נגד היוונים. ללא התערבות אלווקית, אין ספק כי במהירות היה מוחץ האויב חיל קטן זה של יהודים שומרי מצוות. במקום זאת, לאחר תקופת לחימה אינטנסיבית, שחררו המכבים את ירושלים משלטון הסלווקים ובודדו את היהודים המתיוונים בעיר הנמל הצפונית, עכו.

לבסוף, ביום כ"ה בכסלו בשנת 165 לפנה"ס, חזרו המכבים לבית המקדש. כאשר עסקו בשיקום כל אשר נהרס, חולל ה' נס נוסף. הפולשים ההלניסטים הפגאניים טימאו את המנורה ופגמו במאגרי השמן. כאשר תפסו המכבים את השלטון, מצאו רק פך שמן אחד סגור וחתום, הראוי להדליק בו את המנורה. היהודים השתמשו בשמן שאותו מצאו ואז קרה דבר יוצא מן הכלל: השמן המשיך לדלוך יום אחר יום. הוא דלק במשך שמונה ימים, על אף שמלכתחילה הייתה כמות שמן ליום אחד בלבד. כך, ניתן להם הזמן הנחוץ להפיק שמן חדש, טהור.

חג החנוכה נקבע לדורות במטרה להנציח את הנסים שאירעו.

4. תלמוד בבלי, שבת כא: - נס החנוכה.

מאי חנוכה... שכשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול ולא היה בו אלא להדליק יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים. לשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודאה.

נקודות לסיכום החלק הראשון:

- ☞ סיפור החנוכה נפתח בכיבוש מולדתו של עם ישראל בידי אלכסנדר מוקדון. כיבוש זה הוביל את התפשטותה של תרבות יוון באזור, השפעה שגרמה להפרעות בקהילה היהודית.
- ☞ גרעין קטן של יהודים הנאמנים לתורה ולמצוותיה, החל להתנגד להשפעתה של תרבות יוון. ככל שגברה התנגדות זו, ביקשו היהודים המתיוונים ובני בריתם אמצעים חוקיים להחליש את השפעתה של התורה על חיי היהודים.
- ☞ בתגובה לגזרות אלו, יצאו היהודים למלחמה כנגד הכובשים היוונים. על אף הסיכויים הקלושים, צלחו מאמציהם, והם נצחו בנסי נסים.
- ☞ לאחר שחזרו וכבשו את בית המקדש, התרחש נס נוסף: כמות קטנה של שמן טהור שנמצא בבית המקדש, והיה בה כדי לדלוך יום אחד בלבד, דלקה במשך שמונה ימים. כך נולד חג החנוכה.

חלק שני: מפגש תרבויות

כפי שהוזכר לעיל, היו נטויעים שורשיו של הקונפליקט בין היהודים ליוונים בעימות התרבותי בין שני העמים. בפרק זה נחקור את תרבות יוון ואת היחס בינה לבין תרבותו של עם ישראל.

פרק א. שורשים תנ"כיים

הקשר בין אבותיהם של היוונים לאבותיו של ישראל הוא תנ"כי – ראשיתו בנוח ובכניו. בעוד שאברהם ועם ישראל, העם היהודי, הם צאצאיו של שם בן נוח, היוונים הם צאצאים של בן אחר, יפת.

1. **בראשית ט:יח-כז – היחס בין שם לבין יפת קשור לכך ששניהם יחדיו כיסו את אביהם.**

ויהיו בני נח היצאים מן התבה שם וחם ויפת וחם הוא אבי כנען: שלשה אלה בני נח ומאלה נפצה כל הארץ: ויחל נח איש האדמה ויטע כרם: וישת מן היין וישכר ויתגל בתוך אהלה:

וירא חם אבי כנען את ערות אביו ויגד לשני אחיו בחוץ: ויקח שם ויפת את השמלה וישימו על שכם שניהם וילכו אחרנית ויכסו את ערות אביהם ופניהם אחרנית וערות אביהם לא ראו: וייקץ נח מיינו וידע את אשר עשה לו בנו הקטן: ויאמר ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו: ויאמר ברוך ה' אלהי שם ויהי כנען עבד עבד למו: ויאמר ברוך ה' אלהים ליפת וישכן באהלי שם ויהי כנען עבד למו:

2. **שם יב – יוון הם צאצאים של יפת.**

בני יפת גמר ומגוג ומדי ויון ותבל ומשך ותירס:

פרק ב. שפת הכבוד

על סמך ברכתו של נוח ליפת, הבינו חכמים כי ביוונים מצויים יתרונות מסוימים שראוי כי עם ישראל יכבדם.

1. **תלמוד בבלי, מגילה ח:ט – השפה היחידה שבה הותר לכתוב ספר תורה היא יוונית עתיקה.**

רבן שמעון בן גמליאל אומר אף בספרים לא התירו שיכתבו אלא יוונית. מאי טעמא, דרבן שמעון בן גמליאל אומר: קרא 'יפת אלקים ליפת וישכן באהלי שם', דבריו של יפת יהיו באהלי שם.

אומנם, היוונים היו הראשונים שדרשו את תרגום התורה לשפתם. אירוע זה התרחש תחת שלטונו של מלך יוון תלמי השני פילודלפוס במאה השלישית לפנה"ס.

2. **תלמוד בבלי, מגילה ט. – היוונים היו הראשונים שביקשו לתרגם את התורה.**

מעשה בתלמי המלך שכנס שבעים ושנים זקנים, והכניסן בשבעים ושנים בתים, ולא גילה להם על מה כינסן. ונכנס אצל כל אחד ואחד ואמר להם: כתבו לי תורת משה רבכם.

3. **מהר"ל, "נר מצווה" – הרצון לתרגום התורה מורה על המידה שבה מבקשים היוונים חוכמה.**

כל ענין המלכות זה שהיו מבקשים החכמה... ולפיכך האומה הזאת בקשו שיכתבו להם חכמים התורה יונית, כמו שמפורש במגילה (מגילה ט, א) ... וזה מורה שהחכמה שייך להם ביותר מן שאר האומות.

4. **הרב חיים פרידלנדר, "שפתי חיים" כרך ב', עמ' 98 – השפה היוונית היא אמצעי להכנת התורה.**

"יפת אלוקים ליפת וישכון באהלי שם (בראשית ט:כז) - יפיותו של יפת יהא באהלי שם". שהרי מותר ורצוי להשתמש בחיצוניות היפה – השפה היוונית שהיא "יפיותו של יפת" – ככלי עזר וכלבוש חיצוני לתכלית ולפנימיות שהיא חכמת התורה ומצוותיה.

ההיסטוריה נושאת את חותמת השפעתה של יוון. ניתן לראות את המורשת של התרבות היוונית העתיקה באמצעות השפעתה על התפתחותן של השפה, הפוליטיקה, מערכות החינוך, הפילוסופיה, המדע והאומנויות. כפי שמדגימים המקורות להלן, הכירו היהודים במעלתם האינטלקטואלית של היוונים.

פרק ג. שליחות משותפת

כעם הספר, חלקו היהודים בתקופה ההלניסטית עם היוונים את ההתלהבות כלפי מעלות האינטלקט. כפי שמראים המקורות להלן, ייתכן כי הם אף ראו את חוכמת יוון ואת הצלחתה הצבאית ככלי להתקדמותה של התרבות ולמימוש השליחות היהודית "להיות אור לגויים".

1. הרב שמשון רפאל הירש, תרבות יוון ותרבות ישראל – השליחות לחנך את האנושות להתעלות מעל האינסטינקטים הבהמיים שלה היא משותפת לישראל וליוון.

בבראשית (ט:כו), אומרת התורה, "יִפְתָּה אֱלֹהִים וְיִשְׁכֹּן בְּאֵהֶל יָשָׁם". אצל יפת חוברים יחדיו ההיגיון והתשוקה לרוחני. יפת מגיע לשיאו בתרבות יוון, ועד היום נותרו שני עמים אלה, ישראל ויוון, המייצגים את "סיני" ואת האנושיות, בהתאמה. יפת יפה את העולם מנקודת מבט אסתטית, ואילו שם האיר את העולם מנקודת מבט אתית-מוסרית... יפת מכין את הקרקע לשליחותו של שם. ראשית, יש לאפשר לאדם להתמלא ברעיונות של יופי וטוב ברוח היוונים; לאחר מכן יש לאפשר לו להתקדם ולהתמלא במה שיותר יפה ומרומם והרמוני – האלוהי.

... היה קונפליקט בין שתי פרספקטיבות של החיים, בין שתי תרבויות, אשר עד היום עדיין נאבקות על הדומיננטיות של יפת; .... העם היווני עמד בשיא התרבות של כל צאצאי יפת; היוונים לימדו את כל העמים האחרים את היופי, והסבירו כי מזה שיפה הוא גם טוב. אך, בשיא התרבות של בני שם עמד עֵבֶר, שצאצאיו יהפכו להיות העם העברי, הנוטע את אוהליו לפי רצון ה', כדי לקדש את שמו; הם בונים מקדש של צדק ואהבה. משימתן של שתי התרבויות היא לכסות את מערומיו הבהמיים של האדם; שניהם נועדו להעלות את האדם לרמה של האנושי והאלוהי, ולהכניע, באמצעות חינוך ראוי, את השפעתו של "חם", המבקש את העורמה הבהמית... כל ההיסטוריה של העולם עד ימינו מייצגת את המאבק המתמיד לגבי הנבואה דלעיל ("יפת אלוהים ליפת...").

עד להופעתם של היוונים, התפתחו הרוח האנושית והתחושות האנושיות רק תחת השפעתם של הצורך ואירועי החיים. האדם לא מצא הזדמנות לפתח את הכבוד העצמי; הפחד בלבד היווה עבורו מוטיבציה ואמצעי להתגבר על תאוותיו, אך מעצם מהותו, נותר האדם בעל מזג רע, אכזרי, צר מוחין ומשועבד.

תרבות יוון עוררה תשוקה להיגיון ונאורות, תחושת השתוקקות לרעיונות גדולים, ופתיחתם של חיי רוחו של האדם באמצעות חשיבה על מהותם ההרמונית והיפה של הדברים. וכן, באמצעות השליטה בתשוקותיו המציפות אותו, פיתחה תרבות יוון את תחושת הכבוד העצמי בתוך האדם. תחושה זו תוכל לעורר כבוד בתוך האדם ולהעניק לאדם אחריות לנהל את חייו... בקיצור, רוחה של יוון שחררה את האדם מן הכבלים שאסרו אותו, האירה אותו בתרבות, ייפתה את רוחו ומילאה אותו בשמחת חיים.

רוח הנאורות אשר יצאה מיוון, בצורתה הטהורה, מעולם לא היוותה סכנה לאורח החיים הקדוש של ישראל, כל עוד ראה בה ישראל גורם התורם למימושו של גורלו שלו, כלומר, הענקת נאורות לאדם ושיפורו; במצב זה תמיד היה ראוי להביא לתוך האוהל את האמת ואת האנושיות הטהורה המתקשרת לרוח זו.

המושג של שליחות משותפת עם יוון מצאה את ביטוייה באירוע היסטורי מפורסם נוסף: הפגישה בין אלכסנדר מוקדון לבין שמעון הצדיק.

2. תלמוד בבלי, יומא סט. (מופיע גם ביוספוס פלביוס, קדמוניות, ספר 11, פרק ה:ה) – אלכסנדר השתחוה בפני דמותו של הכהן הגדול מבני ישראל.

בעשרים וחמשה [בטבת] יום הר גרזים [הוא], דלא למספד. יום שבקשו כותיים את בית אלהינו מאלכסנדרוס מוקדון להחריבו ונתנו להם. באו והודיעו את שמעון הצדיק. מה עשה? לבש בגדי כהונה, ונתעטף בבגדי כהונה, ומיקרי ישראל עמו, ואבוקות של אור בידיהן, וכל הלילה הללו הולכים מצד זה והללו הולכים מצד זה עד שעלה עמוד השחר.

כיון שעלה עמוד השחר אמר להם: מי הללו? אמרו לו: יהודים שמרדו בך. כיון שהגיע לאנטיפטרוס זרחה חמה, ופגעו זה בזה. כיון שראה לשמעון הצדיק, ירד ממרכבתו והשתחוה לפניו. אמרו לו: מלך גדול כמותך ישתחוה ליהודי זה? אמר להם: דמות דיוקנו של זה מנצחת לפני בבית מלחמתי.

אמר להם: למה באתם? - אמרו: אפשר בית שמתפללים בו עליך ועל מלכותך שלא תחרב יתעוך עובדי כוכבים להחריבו? - אמר להם: מי הללו? - אמרו לו: כותיים הללו שעומדים לפניך. - אמר להם: הרי הם מסורין בידיכם.

3. הרב שמשון רפאל הירש, תרבות יוון ותרבות ישראל – מסר חזונו של אלכסנדר היה כי תרבות יוון תסלול את הדרך לתרבות ישראל.

מיד בפגישתו הראשונה [של אלכסנדר מוקדון] עם ישראל, ראה כי על אף שנשלח להכניס את כל ארצות המזרח תחת כנפיה של תרבות אירופה - במזרח הקרוב, לחופו של הים התיכון, האירה וסנוורה את עיניו תרבות שהיא גדולה יותר ומרוממת יותר משלו...

בניגוד לרצונו, השתחוה יפת לשם, ואלכסנדר הכובש הגדול לא היה יותר מאשר סייר, אשר כבש והכין את הקרקע לרוחה של ישראל.

נקודות לסיכום החלק השני:

- ☞ המסורת היהודית רואה את מקורותיה של יוון אצל בנו של נוח, ואילו עם ישראל הוא צאצא של בן אחר, שם.
- ☞ התרבות היוונית נחשבה התגשמות ברכתו של נוח לבניו, כי יופיו של יפת יתרום לשליחותו של עם ישראל.
- ☞ התרבות היהודית חולקת כבוד ליוון על אהבת החוכמה שלה, אף שמובן כי חוכמת יוון משנית לתורה.

חלק שלישי: מאבק תרבותי

על אף שהעריכו היהודים את אהבת החוכמה של יוון, הם הכירו בסכנה הטמונה בה. שלטון המוח בוודאי עדיף על שלטון הגוף, אך בסופו של דבר מאמינה היהדות בדבר נוסף: הנשמה. האינטלקטואליות היוונית מתעבת את התפיסה היהודית של רוחניות, ואת מקור הנאורות שמעבר למוח האנושי - התורה. בחלק זה נחקר מדוע ראו היהודים באהבת החוכמה של היוונים מקור לחשכה רוחנית.

פרק א. חשכתה של הנאורות

1. **בראשית רבה ב:ד – יוון נחשבת חשכה בראשיתית, כוח רוחני שלילי.**

ר"ש בן לקיש פתר קריא בגליות (פירש את הפסוקים על ארבע הגליות) והארץ היתה תהו... וחושך זה גלות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל בגירותיהן...

2. הרב חיים פרידלנדר, "שפתי חיים" כרך ב', עמ' 53 – התקופה מכונה גלות יוון, על אף שהאירועים התרחשו בארץ ישראל.

אנחנו תקופה זו נקראת גלות יוון, כי המושג "גלות" אינו בדוקא כאשר גלינו מארץ ישראל, כמו שהיה בגלות בבל וכו', מפני ש"גלות" היא בעיקר גלות השכינה, דהיינו כאשר הקשר הרוחני בין עם ישראל לקב"ה מוחלש או מנותק ח"ו, וזאת ע"י שהגויים שולטים על עם ישראל באופן רוחני, כאשר הוא מושפע מתרבותם ומכוון את הליכותיו לפי אורחות החיים של הגויים.

מדוע מתוארת תרבות יוון, שהביאה נאורות לעולם, כ"חשכה"?

3. שם – כצורה מתחרה של האור, משולה יוון לחושך.

הגדרת יוון כ"חושך" היא לכאורה הפוכה מהמקובל בעולם ומהידוע מההיסטוריה של יוון, שהרי כל הפריחה של התרבות האנושית הנאורה היתה בעיקר ביוון, וכל התפתחות הפילוסופיה, המדע, התרבות והפצתן מאז, בימי רומי ובימי כל הממלכות הגדולות שבאו אחריה כולל הערבים, כולם התבססו על חכמת יוון והרחיבו אותה, והיא הבסיס של התרבות והמדע עד היום הזה. והנה חז"ל קבעו ופסקו שכל זה הוא "חושך"...

אלא היא הנותנת, מכיוון שהיו חכמים לכן רצו להתחרות בחכמת התורה ובעם התורה, כמו שביאר המהר"ל "והקירוב הזה עצמו" – לחכמה ולתורה – "היה גורם שרצו לאבד מהם" – מישראל – התורה, "כי אין גיבור מתקנא אלא בגיבור שכמותו, ולפיכך רצו לאבד מהם התורה". כי אדרבא, בגלל שהיו חכמים יותר משאר האומות, לכן ראו דוקא בעם ישראל ובתורתו את המתחרה שלהם, ומסיבה זו ביקשו לתרגם את התורה ליוונית כי רצו לבלוע את התורה ולהפוך אותה לחלק מהחכמה היוונית וכסניף לה.

פרק ב. היכן הכשל של האינטלקטואליות היוונית?

הגבלת החוכמה לכזו שמסוגל האדם לחוות בחושי או להבין בהגיונו, מכחישה את הרוחניות כמקור הידע.

1. רמב"ן, ויקרא טז:ח – היוונים הכחישו את מציאותו של כל דבר שאין בכוחם לתפוס בעצמם.

המתחכמים בטבע הנמשכים אחרי הַיְנִי אשר הכחיש כל דבר זולתי המורגש לו, והגיס דעתו לחשוב הוא ותלמידיו הרשעים, כי כל ענין שלא השיג אליו הוא בסברתו איננו אמת.

2. הרב חיים פרידלנדר, "שפתי חיים" כרך ב', עמ' 56 – היוונים הכחישו את העולם הרוחני כמקור ידע.

חכמת יוון היא חכמת השכל האנושי, שעסקה הרבה במדעי הטבע, הם חקרו את חוקי הטבע והחכימו בזה, כדי להשתלט על הטבע, כי ככל שידיעת חוקי הטבע גדולה יותר, אפשרויות השימוש והשליטה בטבע רבות יותר, ומי שנעשה בעל הבית על הטבע הוא אדון על עולם ומלואו. זו כל שאיפת האדם בכל הדורות, להרחיב את שלטונו עוד ועוד.

אכן מותר לאדם לנצל את הטבע ולהשתמש בו לצרכיו, אך הדבר פסול ואסור כאשר מגיע להרגשה שיכול לסמוך על שכלו, ומסתדר בכל דבר לבד, ואיננו זקוק לחסדי הבורא, ומתנתק ממנו ושוכח אותו ח"ו. השקפת עולם זו מנוגדת בתכלית להשקפת העולם של ישראל ולחכמת התורה, על פיה מטרת כל הבריאה והטבע הוא להשתעבד ולשרת את רצון ה', ועלינו לקדש את הכל לעבודת ה'. זה היה התוכן של המאבק בין היוונים לעם ישראל.

הכחשתו של העולם הרוחני מערערת ומגבילה את האנושות, אשר גדולתה תלויה בנפשה האלוקית.

3. הרב יצחק ברקוביץ, כולל ירושלים – כישלונה של יוון היה בכך שלא העריכה די את כוחותיו של האדם.

היוונים היו "הומניסטים". הומניזם מעמיד את האדם במרכז העולם. האם אומנם טעו כל כך? אף היהדות מאמינה כי העולם נוצר למען האדם. יש הטוענים כי כישלונה של יוון מונח בכך שהם האדירו מדי את האדם. לא, זו אינה

טענתנו. אנו טוענים כי הם המעיטו מדי בערכו של האדם! הם הגבילו את יכולותיו והישגיו של האדם לתחום שהאדם מסוגל להבינו. היהדות אינה מגבילה כך. אנו סבורים כי בכוחנו להשיג יותר ממה שאנו מסוגלים להבין – באפשרותנו להגיע לעולמות שאין אנו יודעים עליהם דבר. מהי חוכמה יוונית? פולחן של המוח האנושי, הגוף האנושי, התחושה האסתטית וערכים המדברים אל האדם.

מהו ההיבט שנתן ה' לאדם המבדיל אותו משאר הברואים? קדושה – אין דבר חזק יותר, אין דבר יפה יותר, ואין דבר עמוק יותר. באמצעות הקדושה אנו משפיעים על עולמות, מתעלים מעל הקיום הפיזי באמצעות מעשינו וכוונותינו. העולם הוא גדול בהרבה ממה שסברו היוונים.

[פרק ג. תורה לעומת חוכמה](#)

המהר"ל מפראג (נר מצווה, פרק א') מסביר את הקונפליקט בין היהודים לבין יוון העתיקה לאור המדרש הבא:

1. איכה רבה ב:ג – איזו חוכמה קיימת בגויים?

אם יאמר לך אדם יש חכמה בגויים תאמן ... יש תורה בגויים אל תאמן.

כפי שמציין הרב ראובן לויכטר, על מנת שתהיה משמעות לאמירה זו, מוכרח להשתמע ממנה דבר שאינו מובן מאליו. התורה אינה ספר לימוד בפזיקה וגויים אינם לומדים תלמוד, אם כן מהי המשמעות שקיימת בהם "חוכמה" אך לא "תורה"? המדרש מתכוון לומר לנו כי חוכמת הגויים שונה באיכותה מחוכמתם של היהודים – אף כאשר תוכנן של השתיים חופף!

ביחס לחוכמה היוונית במיוחד, הסטייה מן החשיבה היהודית היא מהותית:

2. הרב פנחס סטופלר, Chanukah in a New Light, עמ' 43 (מבוסס על הרב יצחק הוטנר, "פחד יצחק", חנוכה, ד:ו) – בעוד שהחוכמה היוונית בונה את הפילוסופיה שלה על מסרים הנלמדים מן הטבע, נקודת הפתיחה של החוכמה היהודית היא התגלות התורה.

"...מפאת ריבוי דביקות נפשם של יונים בחכמת הטבע אשר זה הוא עיקר ענינה של חכמת יון, נשתלטה בהם האספקלריא של ההכרח; והרי אספקלריא זו מפקעת היא מידי שרשיה של תורה, שכל עצמה אינה מתקיימת אלא מתוך מתן החרות דווקא. וכאן אנו מגיעים להאופי המיוחד שיש לה בהתנגדותה של יון לישראל. כי דווקא מפני ש"הזה לעומת זה" של יון כלפי ישראל הוא בכוח החכמה, וחכמה הרי היא התעסקות בחקירת רצון השם, וממילא יש כאן נקודת מגע של דרך משותפת, מכיון שגם חוקי הטבע וגם חוקי התורה גילוי רצונו של מקום הם... ועל ידי אשר חכמתם הדביקה בנפשם והשליטה על מהותם את מושג ההכרח, נהפכה חכמתם ונעשית לחכמה יונית המחשיכה עיניה של כנסת ישראל." (פחד יצחק)

באמצעות לימודם את הטבע ואת גרמי השמים, ראו היוונים את העולם כמכאני וכאוטומאטי. משם הרחיבו את יריעתם של חוקי הטבע לכל היבטי החיים, כך שבהכרח הובילו חוכמתם ושכלם של היוונים להתפתחותה של פילוסופיה אשר הביאה אותם לטעות בהבנת החוכמה היהודית ולהתנגדות כלפיה.

(הערה: נראה כי הנ"ל הוא הכללה רחבה מאוד של הפילוסופיה היוונית העתיקה, אשר בוודאי היתה מגוונת יותר ומורכבת יותר. מסתבר אפוא כי הפילוסופיה המסוימת הנידונה כאן היא של אריסטו. אריסטו היה אבי האמפיריציזם, התיאוריה כי כל הידע נובע מחוויית החושים. בהיות אריסטו המורה של אלכסנדר מוקדון, בוודאי התפשטה דרך חשיבתו של אריסטו לאזורים שאותם כבש המצביא הגדול. השקפה זו על הידע ותפיסת החיים הנובעת ממנה היא אשר הפריעה מאוד ליהודים באותה התקופה.)

היהדות מעריכה את החוכמה, ויחד עם זאת מכירה בכך שמקורה של התורה במקום נעלה הרבה יותר. גישה זו מוצאת את ביטוייה בהלכות ברכות:

א3. תלמוד בבלי, ברכות נח. – כאשר רואים חכמי ישראל ורואים מלומדים מאומות העולם יש לברך ברכה שונה.

הרואה חכמי ישראל אומר: ברוך שחלק מחכמתו ליראיו.
חכמי עובדי כוכבים אומר: ברוך שנתן מחכמתו לבריותיו [לבשר ודם].

ב3. "מעדני יום טוב", ברכות נח. – הנימוק לכך שמברכים ברכה אחרת.

ורמ"ז ז"ל נתן טעם בדבר, לפי שחכמת חכמי ישראל בתורה א"א לבא עד תכונתה כי היא בלתי תכלית לכך אמר ל' חלק, אבל חכמת חכמי עובדי כוכבים אפשר לבא עד תכליתן לפיכך שייך לשון מתנה, שניתן להם כל החכמות והן כולן על שלמות תכליתן.

ההבדל בין התורה לבין החוכמה אינו רק מקורות הידע אלא אף מטרתו; מטרת החוכמה היא לשלוט בטבע, ואילו מטרת התורה היא שהאדם ישלוט בעצמו.

4. הרב חיים פרידלנדר, "שפתי חיים" כרך ב', עמ' 66 – ההבדל בין החיפוש אחר חוכמת התורה לבין חיפוש צורות אחרות של חוכמה.

התורה הקדושה היא התגלות אלוקית מהבורא לעם ישראל, שנתן בה את הסגולה והכח לתקן את האדם. "תורה" כשמה שהיא המורה לאדם ומלמדת אותו איך לחיות – "תורת חיים" – חיי שלימות במידות טובות ובעשיית המצוות כרצון השי"ת. תכלית חכמת התורה אינה רק להחכים את האדם, אלא שעל ידה האדם יחנך את עצמו ויבוא לידי שלמות. לדידינו כל חכמה שאינה מושפרת את האדם אינה בגדר חכמה כלל.

האומות לא זכו להתגלות אלוקית - תורה. לכן חכמתם היא לשם חכמה, ואינה מחנכת את האדם להיות טוב יותר. גם הם בדיעה שהחכמה מטרתה להיטיב לאדם, כלומר, ע"י החכמה ישלט האדם על הטבע וישעבד אותו לצרכיו ולנוחיותו בצורה יותר יעילה, בכך ייטב לאדם. אך החכמה אינה מטיבה ומשפרת את האדם.

נקודות לסיכום החלק השלישי:

- ☞ על אף שבתקופת הכיבוש היווני לא הייתה גלות פיזית של עם ישראל מארצו, החכמים כינו תקופה זו 'גלות יוון', משום שהשכינה הייתה בגלות בעת הזאת.
- ☞ על אף שהעולם רואה את יוון כאומה שהביאה את הנאורות לעולם, חכמי ישראל רואים את ההפך מכך.
- ☞ האינטלקטואליות היוונית פונתה חֲשֵׁכָה, משום שהיא הכחישה את הימצאותו של עולם רוחני, וכן את מקור חוכמת התורה, ואת המטרה המוסרית של חוכמה זו.
- ☞ היוונים השתמשו בשכלם כדי לפתח את העולם למען האדם, אך חוכמתם לא הייתה תורה – היא לא פיתחה את העולם והאדם כדי לקרבם לתכלית האלוקית.

חלק רביעי: גזרות היוונים נגד העם היהודי

ייתכן כי היהודים ראו באלכסנדר סוּיֵר, ובתרבותו דרך לסלול את הדרך עבור "רוח ישראל", אך אין ספק כי היוונים לא היו שותפים לגישה זו. הם ראו ביהדות תרבות מיושנת שמקומה בספריית דתות העולם. עם התפשטותה של ההשפעה היוונית ברחבי העולם של אותה תקופה, לא קיבלו היוונים ותומכיהם את ההתנגדות היהודית בהבנה, והם נקטו פעולות כדי לדכא את המרידה. בחלק זה נחקור את הניסיון היווני לדכא ולהכניע את הדת היהודית באמצעות סדרה של גזרות דתיות, תרבותיות וסמליות מחושבות היטב.

פרק א. שבת, ראש חודש וברית מילה

1. אוצר המדרשים, חנוכה, עמ' 189 – היוונים גזרו כנגד מצוות המסמלות את הברית של עם ישראל עם ה'.

עתה באו ונעלה עליהם ונבטל מהם את הברית אשר כרת להם אלהיהם, שבת ראש חודש ומילה.

שבת היא הצהרה יהודית של אמונה בה' כבורא העולם ומכוון את ענייניו. גם ברית המילה מבטאת את האמונה בבריאה ואת השליחות של האנושות להשלים את המלאכה שבה החל הבורא.

2. מדרש תנחומא, תזריע ה – על האדם מוטל התפקיד של השלמת הבריאה.

מעשה ששאל טורנוסרופוס הרשע את ר' עקיבא איזו מעשים נאים, של הקב"ה או של בשר ודם. א"ל של בשר ודם נאים. א"ל טורנוסרופוס הרי השמים והארץ, יכול אדם לעשות כיוצא בהם? א"ל ר"ע לא תאמר לי בדבר שהוא למעלה מן הבריות שאין שולטין עליו אלא אמור דברים שהם מצויין בבני אדם.

א"ל למה אתם מולין? א"ל אני הייתי יודע שעל דבר זה אתה שואלני ולכך הקדמתי ואמרתי לך שמעשה בני אדם נאים משל הקב"ה. הביא לו ר"ע שְׁבָלִים וגלוסקאות (עוגות). א"ל אלו מעשה הקב"ה ואלו מעשה ידי אדם. א"ל, אין אלו נאים יותר מן השְׁבָלִים?

לוח השנה היהודי מסמל אף הוא את חיבורו של האדם לרוחניות.

3. הרב גדליה שור, "אור גדליהו" עמ' 78 – קידוש החודש מבטא את הכוח הרוחני של התחדשות אישית.

היונים רצו לבטל חודש, שבת ומילה, וצריכין להבין למה התנגדו היונים למצוות קידוש החודש, שיש בה רק ענין של סידור סדר החדשים, אלא כבר ביארנו שהיונים רצו לבטל הכח ביד היהודי לחדש את עצמו, ולצאת מתוך ההרגל וההתקשנות, והכח הזה של חידוש שייך לר"ח ולקידוש הלבנה וכמרומו במה שאומרים בנוסח של קידוש לבנה, "שעתידין להתחדש כמותה", כי בראש חודש ניתן הכח באדם לחדש את עצמו, דוגמת הלבנה שנתחדשה בכל ר"ח, כי אם אנו רואים שהלבנה מתחדשת, רואים אנו שיש השפעה של התחדשות אז להעולם.

פרק ב. טהרת המשפחה

חיי המשפחה בעם ישראל מבוססים על קדושה וטהרה רוחנית. היוונים ניסו לסלק מרכיב זה של חיי היהדות ובכך לערער את מבנה המשפחה בעם ישראל.

1. רש"י, שבת כג. – מושלים יוונים אנסו כלות יהודיות.

שגזרו יוונים על כל בתולות הנשואות להיבעל לטפסר תחלה.

2. בעל הטורים, בראשית כו:כב – נאסר על נשים יהודיות לטבול לטהרתן במי המקווה.

(הבאר השלישית שחפר יצחק נקראה) רחובות. כנגד יון שגזרו שלא יטבלו כדי למונעם מפריה ורביה, ונעשה להם נס ונודמן להם מקוה בבית לכל אחד ואחד (מדרש מעשה חנוכה). וזהו "ופרינו בארץ".

3. הרב שלמה וולבה, "עלי שור" כרך ב', עמ' 459 – מטרתם של היוונים (באיסור לימוד התורה וקיום המצוות) הייתה לנתק את עם ישראל מן המסורת, מן הקדושה, וממעמדם כעם הנבחר.

גלות התורה בין החשיכה עיני ישראל. די בגזירות להשכיחם תורה כדי להחשיך להם. ועוד זאת שהתכוונו להעבירם מחוקי רצונו יתברך ולדחותם מלהיות העם הנבחר להיות בני חורין ו"מתעלים" – הרי זה פוגע בעצם מהותה של האומה הקדושה!

פרק ג. קרן השור

לעתים, הגזרות שגזרו היוונים לא שימשו למטרה פרקטית; לעתים היו גזרות אלה סמליות. הגזרה היוונית שעל היהודים להתכחש ליהדותם מראה לנו מה הייתה הכוונה הכללית של הגזרות.

1. בראשית ב:ד – היה על היהודים להצהיר שהם מתנתקים מאלוקים.

אומרת להם כתבו לכם על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל.

2. הרב חיים פרידלנדר, "שפתי חיים" כרך ב', עמ' 61-59 – מדוע לכתוב על קרן השור?

מדוע גזרו לכתוב דוקא על קרן השור, ומדוע לא לכתוב באופן בולט על פתחי הבתים?

המהר"ל (נר מצוה עמוד טו) מבאר את הסיבה לכתיבה על קרן השור, שרצו להזכיר לכלל ישראל את חטא העגל שבגללו מאס בהם השי"ת, ולכן חדלו מאז מלהיות העם הנבחר. אך האמת היא שהשי"ת בחר בישראל בחירה נצחית ואהב אותם אהבה שאינה תלויה בדבר וגם לאחר שחטאו הם עמו...

"כתבו לכם" היינו תבררו ותבהירו לעצמכם – כי כאשר אדם כותב דבר הוא משתדל להבהיר את הדברים יותר מאשר בדיבור – שהקיום והכח שלכם הוא על ידי השימוש בטבע, שהרי השור הוא הסמל לכוחות הטבע, והקרן היא המבטאת את החזק של השור. כלומר, בכך שתכתבו על קרן השור "שאין לכם חלק באלוקי ישראל", תשרישו ותחזקו בנפשכם את ההכרה שהטבע הוא המוביל את הבריאה, והאדם בכח שכלו משתמש בטבע כרצונו והוא בעל הבית ובעל הכוחות.

מה הייתה מטרתן הכללית של גזרות היוונים?

3. שם, עמ' 57 – היוונים גזרו כי על היהודים להתכחש לקשר שלהם עם ה'.

...הכוונה שמטרת היוונים בגזירותיהם הייתה להחשיך ולכסות את המראה והתדמית של עם ישראל כעם סגולה קדוש לה', הנבחר והשונה מכל העמים. לכן גזרו על המילה והשבת (כמבואר במגילת אנטיוכוס) שהן אות ברית בין השי"ת לישראל עמו, המקדשים לה' את גוף האדם – המילה, ואת הזמן – השבת. את זאת עשו היוונים כדי לבטל את מעלתם של ישראל ולהשוותם לכל העמים.

נקודות לסיכום החלק הרביעי:

- ☞ במאבק האידיאולוגי שלהם עם היהודים, ביקשו היוונים לבטל את המעשים היהודיים ששורשם מבטא יותר מכל את המושג היהודי של רוחניות ואת הקשר עם ה'.
- ☞ היוונים גם ביקשו לערער את חיי המשפחה בישראל, במאמץ נוסף לכלול את זהותו של העם היהודי תחת המטרייה של תרבות יוונית.
- ☞ המטרה הכללית של גזרות היוונים הייתה לאלץ את העם יהודי להתכחש לאמונתם בה' ולמערכת היחסים המיוחדת שיש להם עמו.

חלק חמישי: התגובה היהודית

התגובה היהודית לדיכוי הדתי של היוונים הייתה צבאית, כשהם יוצאים למלחמת מעטים נגד רבים, חלשים נגד חזקים. בחלק זה נשאל, מדוע בחרו היהודים בתקופה זו במסלול זה במקום במסלול של תפילה ותשובה, כפי שנעשה בתקופת פורים בפרס, טרם בנייתו של בית המקדש השני.

פרק א. הסיבה האמיתית לגזרות

על אף שהרציונאל היווני היה מבוסס על עליונות האדם, היהדות יודעת כי אין דבר המתרחש בעולם הזה הנוגד את רצון הא-ל. כפי שמבהירה התורה שוב ושוב, לבה של ההיסטוריה פועם מתחת לפני השטח; פעימות אלו הן פועל יוצא של הקשר שלנו עם ה'. יהיו אשר יהיו מניעיהם הפוליטיים או האידיאולוגיים של היוונים, בסופו של דבר לא הם היו בעלי הבית.

אם כן, עולה השאלה מדוע העניק ה' ליוונים את הכוח לגזור גזרות נגד עם ישראל? במה חטא עם ישראל שהגיע לו גורל כזה?

1. ב"ה, על טור שולחן ערוך, אורח חיים, תר"ע – התרשלות בעבודה בבית המקדש.

אבל בחנוכה עיקר הגזירה היתה על שהתרשלו בעבודה וע"כ היתה הגזירה לבטל מהם העבודה...

2. הרב שלמה וולבה, "עלי שור" כרך ב', עמ' 456 – גזרות היוונים תאמו בדיוק לגורמים לגזרות אלו.

פנים חדשות ראינו כאן: גזירות אינן באות בלי סיבה! והגזירה באה במידה כנגד מידה: אם לא היתה איזו התרשלות בעבודה – לא היו גזירות היוונים.

על פי הנ"ל, הגורם לחילול המקדש בידי היוונים היה חוסר הכבוד של היהודים עצמם כלפי המקדש. בראייה רחבה יותר, דיכוי היוונים את היהדות נבע מהתרשלותם של היהודים במחויבותם לדתם, עבודת השם.

3. רמב"ם, הלכות עבודת יום הכיפורים א:ז – פקפוק בתורה שבעל פה.

בימי בית שני צץ המינות בישראל ויצאו הצדוקין ... שאינן מאמינין בתורה שבעל פה

פרק ב. המרד היהודי

המסר הבסיסי היה כי אם הותקפה היהדות, היה זה משום שהיהודים עצמם לא היו נאמנים דיים למטרתיה. לכן, התגובה היהודית הייתה התחדשות של המחויבות ליהדות, מסירות נפש למען ההשרדות היהודית, ומסירות לקדושתו של בית המקדש.

1. הרב קן ספירו, Crash Course in Jewish History #29 – מסירות נפש ליהדות הציתה את המרד היהודי כנגד ההשפעה היוונית.

השנה היא שנת 167 לפנה"ס והדיכוי הנורא של היהדות בידי היוונים נמשך במלוא עוזו. בעיר מודיעין (אתר ממערב לירושלים – היום בסמוך לכביש ירושלים-תל אביב) מופיעים גדודים יוניים ודורשים כי היהודים במקום יקריבו בהמה לא כשרה לאֵלי יוון. זקן העיר, מתתיהו הכהן הגדול, מסרב.

ויען מתתיהו ויאמר בקול גדול אם כל העמים אשר בבית מלכות המלך שומעים לו יסורו כל איש מעבודת אבותיו ויבחרו במצותיו. ואני ובני ואחי נלך בברית אבותינו... לדבר המלך לא נשמע לסור מעבודתנו ימין או שמאל. (מכבים א', ב:ט-כב).

אך בעיירה מתגורר יהודי מתיוון המוכן לבצע את הבלתי אפשרי. כאשר הוא עומד להקריב את הבהמה, דוקר אותו מתתיהו בחרב, ואף הורג את הנציב היווני הנוכח המקום. אחר כך פונה מתתיהו לקהל ומכריז: "כל המקנא לתורה העומד בברית ילך אחרי!" (מכבים א', ב:כז).

פרק ג. התחדשות יהודית

כפי שנראה לעומק בשיעור השני של "מורשה" לחנוכה, השיב ה' למסירות הנפש של היהודים בנסים אשר מחזקים לנצח את העם היהודי.

1. הרב שלמה וולבה, "עלי שור" כרך ב', עמ' 456 – יהודים סיכנו את חייהם למען היהדות.

וכאשר הכוהנים מסרו נפשם על העבודה – מיד ראו שוב נסים, הן במלחמתם – "מסרת גבורים ביד חלשים" וכו' – והן בהחזרת העבודה – בנס הפך שמן.

2. הרב אליהו דסלר, "מכתב מאליהו" כרך ב', עמ' 114 – מחויבות מוחלטת לשם-שמים לחיים יהודיים.

אך במסירת נפשם של החשמונאים עלו למדרגת לְשִׁמָּה גמור, וזאת היתה הסיבה האמיתית הרוחנית שמחמתה זכו להתגבר על היונים. ובנס השמן שנרות המנורה לא כבו הראו להם סימן מן השמים שנתגלה בלבם האור הפנימי שאין לו הפסק לעולמים.

במהלך השנים, שרד העם היהודי מתוך אמונה טהורה ומסירות נפש לקיים את מסריו הנצחיים של חנוכה.

חנוכה הגיע לברגן בלזן. הגיע הזמן להדליק את נרות החנוכה. לא נתגלה שם פך שמן, לא נראה שום נר, וחנוכה הייתה זיכרון מן העבר הרחוק. במקום זאת, הפך קבקב עץ, נעלו של אחד מן האסירים, לחנוכיה; חוטים שנפרמו ממדי מחנה הריכוז – לפתילה, ומשחת נעליים שחורה של המחנה – לשמן זית זך.

האדמו"ר מבלוזוב (הרב ישראל שפירא) הדליק את הנר הראשון ובירך את שתי הברכות הראשונות בקולו הערב. המנגינה החגיגית הייתה ספוגה צער וכאב. כשעמד לברך את הברכה השלישית, נעצר, סובב את ראשו והתבונן סביב כאילו מחפש דבר מה. אך מיד הסב את פניו חזרה לאורות הקטנים המהבהבים ובקול איתן, מחזק ומנחם, בירך את הברכה השלישית: "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם, שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה."

מיד כשסיים האדמו"ר מבלוזוב את ברכות הדלקת הנרות, פילס מר זמיטחובסקי, אחד ממנהיגי ה'בונד' בוורשה, את דרכו אל הרב ואמר, "שפירא, אתה אדם חכם וישר. אני מבין את הצורך שלך להדליק את נרות החנוכה בזמני מצוקה אלה. אני אפילו מבין את הנימה ההיסטורית של הברכה השנייה, 'שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה'. אך העובדה שברכת את הברכה השלישית אינה מובנת לי כלל. כיצד יכולת להודות לה' ולומר, 'ברוך אתה ה', אלוקינו מלך העולם, שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה?'

"כיצד יכולת לומר זאת כאשר שוכבות מאות גופות של יהודים בתוך הצלליות של הנרות, כאשר אלפי שלדים חיים מסתובבים במחנה, ומיליונים נוספים נרצחים? על כך אתה מודה לאלוקים? על כך אתה משבח את ה'? לזאת אתה קורא 'שהחיינו'?!"

"זמיטחובסקי, אתה צודק במאת האחוזים, "השיב הרב. "כאשר הגעתי לברכה השלישית, אף אני היססתי ושאלתי את עצמי האם לברך ברכה זו. הפניתי את ראשי כדי לשאול את הרב מואנר ורבנים חשובים אחרים העומדים לידי, האם אומנם עלי לברך ברכה זו. אך כשהסבתי את פניי, שמתי לב שמאחוריי עומד קהל גדול של יהודים חיים, שפניהם מביעות אמונה, מסירות וריכוז כאשר האזינו לברכות הדלקת נרות חנוכה.

"אמרתי בלבי: אם להקב"ה יש עם אשר בתקופות כאלה, כאשר הם רואים בעיניהם את המוות מביט אליהם מכל פינה, אף על פי כן עומדים הם בהמוניהם ומקשיבים במסירות נפש לברכת הנרות 'שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה'; אם אומנם זכיתי לראות עם כזה עם להט כזה ואמונה כזאת, אזי מוטלת עלי חובה מיוחדת לברך את הברכה השלישית". (מתוך 'חנוכה בברגן בלזן', "מעשיות חסידיות של השואה", כתבה יפה אליאך, בהוצאת דפוס אוניברסיטת אוקספורד)

בכוחם של המסרים הנלמדים מימי החנוכה לחזק אותנו במהלך השנה כולה.

3. הרב שלמה וולבה, "עלי שור" כרך ב', עמ' 456-457 – חנוכה הוא חג ההתחדשות היהודית.

הרי זהו חג החיזוק! כל מה שניתן לנו ללמוד מהתשועות והמלחמות בחג זה, הוא: מסירת נפש! אילו זכינו, היינו מפקים מחנוכה חיזוק למשך כל השנה, כי זוהי סגולת החג.

נקודות לסיכום החלק החמישי:

- ☞ הפרספקטיבה היהודית על ההיסטוריה מלמדת אותנו שיש להתבונן בכשלונותינו, שהם המקור להצלחתנו של האויב. כאשר מדובר בחנוכה, היהדות הותקפה משום שהיהודים עצמם נמשכו לתרבות יוון והתרשלו במחויבות שלהם ליהדות.
- ☞ התגובה היהודית הייתה להילחם באש באמצעות אש; אם המגרעת הייתה התרשלות, אזי התיקון יושג באמצעות מסירות נפש והתחייבות מחודשת לאידיאלים היהודיים ולמצוות התורה.

סיכום השיעור:

מה התרחש בחנוכה שמשפיע עלינו עד היום?

כאשר כבשו היוונים את ארץ ישראל והפיצו את השפעתה של תרבותם באזור, הייתה תגובתם של היהודים מעורבת: חלקם אימצו את תרבות יוון ואילו אחרים התנגדו לה.

היוונים ותומכיהם ביקשו לקדם את קצב ההתבוללות היהודית, כשהם גוזרים סדרת גזירות שביטאו דיכוי דתי. היהודים ארגנו מרד צבאי בעל סיכויים מועטים, ניצחו בניצחון נסי, חנכו מחדש את בית המקדש בירושלים, ובסופו של דבר החזירו את שלטון ישראל.

להצלחה הצבאית הנסית התלווה נס נוסף של חנוכת המקדש מחדש, כאשר פך שמן קטן אחד הספיק להדלקת המנורה במשך שמונה ימים רצופים.

מהו הקונפליקט הנצחי בין היהודים לבין היוונים?

הקונפליקט בין היהדות לתרבות יוון התמקד ברעיון היהודי של רוחניות ובהבנה כי קיים ידע שהוא מעבר למה שניתן לחוות או להבין באמצעות השכל האנושי. היוונים הכחישו את קיומה של רוחניות, את מציאות ה', ואת היחס המיוחד בין העם היהודי לבין ה'.

בדרך כלל, רואים ביוון העתיקה את מקור התרבות המערבית – מדוע התנגדו היהודים לקדמה שלהם?

בתחילה, מצאו היהודים והיוונים קרקע משותפת באינטלקטואליות וברצון להפיץ את השפעתה של הציוויליזציה. אך במהרה ניכר החיץ האידיאולוגי, משום שהיוונים ביקשו לכלול את היהדות ואת העם היהודי תחת המטרייה של תרבותם שלהם. היהודים ראו בהכחשת היוונים את הרוחניות ובהאלהת האינטלקט האנושי את המקור לחשכה הרוחנית אשר איימה על המשך קיום החיים היהודיים.

ביצד דיכאו אותנו היוונים?

היוונים גזרו גזרות אשר אסרו נוהגים יהודיים מסוימים, במיוחד אלה אשר ביטאו אמונה יהודית בה' ואת מערכת היחסים שלנו עמו.

היהודים גם ביקשו לערער את המשכיותו של העם היהודי על ידי אינוס הכלות היהודיות ועל ידי איסור על קיום מצוות טהרת המשפחה.

מדוע מרדו היהודים ביוונים?

על אף שיהודים רבים היו שבעי רצון מהשתלבותם באורח חיים יווני, קבוצה קטנה של יהודים סירבה להיכנע ללחץ ומרדה בכובשים היוונים.

היהודים הרימו את נס המרד כנגד היוונים משום שהבינו את הכשל בהעדר מחויבות לערכי היהדות ולקיום מצוותיה. הדרך לתיקון התרשלות זו הייתה להגיע לקיצוניות השניה, של סיכון חיים ומסירות נפש למען ההשרדות היהודית.

מקורות מומלצים לעיון נוסף:

הרב אליהו דסלר, "מכתב מאליהו" כרך ב'

הרב חיים פרידלנדר, "שפתי חיים", מועדים, כרך ב'

הרב שלום נח ברזובסקי, "נתיבות שלום" על חנוכה

הרב שלמה ברעוודה, על הפגישה בין שמועון הצדיק לבין אלכסנדר מוקדון